

TABERİSTÂN EMİRİ MÂZYÂR B. KÂRİN'İN ABBASİ İDARESİNE İSYANI

Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN
Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Özet:

Taberistân'ın mahalli hanedanları içerisinde bulunan Kârinîlerin lideri Mâzyâr b. Kârin, halife Me'mun döneminde Müslüman oldu ve bölgeye vali olarak atandı. Mâzyâr, Taberistân'a vali olarak atandıktan sonra öteden beri iktidar mücadelesi verdiği Bâvendîler üzerinde hâkimiyet kurdu. Bir süre sonra bütün bölgeyi ele geçirdi ve başına buyruk hareket ederek Horasan valisi Abdullah b. Tâhir'e ödemesi gereken vergiyi ödememeye başladı. Yapmış olduğu uygulamalar nedeniyle halife tarafında merkeze çağrıldıysa da bu emre uymadı. Hakkında birçok iddia ortaya atıldı. Bâbek ve Afşin ile ortak hareket ettiği ve hatta irtidat ettiği ileri sürüldü. Bu gelişmeler üzerine halife Mu'tasım ve Horasan valisi Abdullah b. Tâhir tarafından gönderilen ordular Mâzyâr'ın kuvvetlerini mağlup ederek onu ele geçirdi. Mâzyâr, Samarra'da yargılandı ve idam edildi.

Anahtar Kelime: Mâzyâr, Mu'tasım, Taberistân, Kâriniler, Abdullah b. Tâhir

COMMANDER OF TABARISTAN, MAZYAR B. KARIN'S REVOLT AGAINST ABBASID ADMINISTRATION

Abstract:

Mâzyâr b. Kârin, the leader of the Kârinis which is among the local dynasties of Tabaristân, became Muslim and he was appointed as the governor of the region in the period of caliph al-Ma'mun. Having been appointed as the governor of Tabaristân, Mâzyâr could manage to dominate over the Bâvendis which he used to have long-standing power struggle with. After a while, he captured the whole region and acted in a maverick manner and then he gave up paying the tax which had to be paid to the governor of Khorasan, Abdullah b. Tâhir. Although he was called to the center by the caliph due to the applications he made, he didn't obey this order. Many claims were raised about him. It was claimed that he kept company with Bâbek and Afşin even his apostasy was put forward. After these developments, armies sent by the caliph Mu'tasım and Abdullah b. Tâhir, governor of Khorasan seized Mâzyâr by defeating his forces. He was tried and executed in Samarra.

Keywords: Mâzyâr, Mu'tasım, Tabaristân, Kârinis, Abdullah b. Tâhir.

GİRİŞ

Taberistân, Araplar tarafından Elburuz dağlarının kuzeyinde İran'ın Mâzenderân eyaletine verilen isimdir. Bu isim bölgeyi kapsayan kesif ormanlar ve ahalisinin başlıca meslekleri olan odunculuk sebebiyle “baltalar ülkesi” şeklinde izah edilmektedir¹. Taberistân, kuzeyde Hazar denizi, güneyde Elburuz dağ silsilesi, doğuda Cürcân ve batıda Gilân ile çevrilidir. Başlıca şehirleri, Âmûl, Cürcân, Sâri, Şalûs, Kûmis, Rûyân, Bârfurûş'tur². Ahalisi savaşı sever, disiplinsiz, öldürmeye ve yağmaya düşkündür³. Taberistân, Müslümanlar bölgeyi feth ettiklerinde, Farsça'da ordu kumandanı anlamında “işpehbez” ünvanlı, vazifeleri babadan oğula intikal eden valiler tarafından idare edilmekteydi⁴.

Sasani İmparatorluğu'nun Arap akınlarına karşı en fazla direnen bölgesi Taberistân olmuştur. Taberistân'a yönelik ilk fetihler Hz. Ömer (634-644) döneminde başlamıştır. Hz. Osman (644-656) döneminde Kûfe valisi Saîd b. el-Âs, bölgeye ülkeye birçok sahabe çocuğunun da katıldığı bir sefer yaptı⁵. Hazar denizinin batısındaki Cürcân'a girerek buranın melikini haraç vermeye zorladı. Bu sefer ile Taberistân önemli ölçüde fethedildi ve oranın halkı ile barış anlaşması yapıldı⁶. Ancak Hz. Ali ile Muaviye b. Ebu Süfyan arasındaki halifelik mücadeleleri sırasında bu bölgeler elden çıktı.

Muaviye b. Ebu Süfyan, 661 yılında, halifeliği ele geçirdikten hemen sonra Maskale b. Hubeyre'yi Taberistân'ı yeniden ele geçirmek üzere gönderdi. Maskale, 10.000 veya 20.000 kişilik bir kuvvetin başında Taberistân'a nüfuz etti ise de boğazlarda kurulan pusular ve atılan kaya parçaları altında ordusunun büyük bir kısmı yok oldu. Böylece İbn Hubeyre ve ordusu Taberistân'ın batısında yer alan Rûyân'da bozguna uğratıldı. 680-683 yıllarında Irak valisi olan Ubeydullah b. Ziyad Taberistân'ı ele geçirmek üzere Muhammed b. Eş'as b. Kays el-Kindî'yi görevlendirdi ancak İbn Eş'as da yenilgiye uğradı⁷.

Süleyman b. Abdülmelik (715-717) iktidara geldiğinde, Yezîd b. el-Mühelleb'i⁸ Taberistân'ın fethi için görevlendirdi. Yezîd, Cîlan, Sâriye ve Dihistan'ı ele geçirdi ve Taberistân'ı idare eden İşpehbez ile yıllık 4.700.000 dirhem haraç, 400 merkep yükü safran ödemek şartıyla anlaşma yaptı⁹. Uzun süre Emevî idaresinde problemsiz bir şekilde idare edilen Taberistân ahalisi Mervân b. Muhammed devrinde anlaşma şartlarını ihlal ederek tekrar isyan etti. Bunun üzerine Mervân b. Muhammed komutasında Emevî

¹ İbnü'l-Fakîh, Ebûbekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedani, *Muhtasar Kitâbu'l-Büldân*, Edit: M. J. De Geoje, Leiden 1885, s. 311-312

² Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd (ö. 282/895), *el-Ahbâru't-Tivâl (İslâm Tarihi)*, trc: Nusrettin Bolelli&İbrahim Tüfekçi, Hivda İletişim, İstanbul 2007; s. 323; İbn İsfendiyar, Muhammed b. el-Hasan (ö. 613/1216), *History of Tabaristân*, ing trans. E.G. Browne, London 1905, s. 48

³ Cl. Huard, “Taberistan”, İA, MEB, İstanbul 1972, XI, 598

⁴ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 307; Huard, *agm*, s. 598; Osman Gazi Özgüdenli, “Taberistan”, DİA, İstanbul 2010, İXXX, s. 322

⁵ Belâzurî, Ebu'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Fütûhu'l Büldân*, çev: Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 480; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l Hasen Ali b. Ebü'l Kerem (ö. 630/1232), *el-Kâmilft-Târih*, trc: Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, III, 114-115

⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Buldân*, s. 480; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 307; Özgüdenli, *agm*, s. 322

⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Buldân*, s. 481; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 308; Özgüdenli, *agm*, s. 322

⁸ Hakkı Dursun Yıldız, “*Yezid b. Mühelleb*”, İA, MEB, İstanbul 1986, XIII, s. 413-415

⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Buldân*, s. 482-485; Huard, *agm*, s. 598, Yıldız, *agm*, XIII, 414

orduları 121 (738) yılında Ermenistan'dan Taberistân'a kadar deniz kıyısında bulunan bütün bölgeleri ele geçirdi ve böylece tekrar bölgede hâkimiyet tesis edildi¹⁰.

1. Abbasilerin Kuruluş Döneminde Taberistân

Abbasi ihtilal ordusu 748'de Rey'e geldiğinde ispehbed Hurşid, Ebû Müslim'in kendisine itaat etmesi yolundaki isteğini kabul etti. Demâvend (Denbâvend)hâkimi Masmugân'ı¹¹ ise kendisine yapılan benzer bir teklifi reddetti ve Abbasi birliklerini geri püskürttü. Ancak bunlar Abbasi devletinin kurucusu olan Ebû'l-Abbas es-Seffah'ın (749-754) gönderdiği vali tarafından kısa bir müddet içinde itaat altına alındı¹².

Abbasilerin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan Ebû Müslim el-Horasanî'nin halife Ebû Cafer el-Mansûr(754-775), tarafından katledilmesinden sonra İspehbed Hurşit 754 yılında Ebû Müslim'in öcünü almak üzere isyana girişen Sunbaz'ı destekledi ve onun halifenin birlikleri tarafından yenilmesi üzerine kendisine sığınma isteğini kabul etti. Bununla birlikte Ebû'l-Abbas döneminde yapılan anlaşmayı ihlal eden Taberistân ahali bölgedeki Müslümanların bir kısmını katlettiler. Bunun üzerine Halife Mansûr 143 (760) yılında onların üzerine Hâzım b. Huzeyme et-Temîmî'yi, Ravh b. Hâtim el-Mühelleb'i, Merzûk b. Ebu'l Hasîb'i ve Ömer b. el-Âla'yı gönderdi¹³. Böylece Taberistân iki yıl içinde bu komutanların ortak hareketleri sonucunda ele geçirildi. Ömer b. el-Âlafetih hareketine devam ederek Rûyân'ı hatta daha batıda yer alan Deylemân¹⁴ bölgesi ile sınır teşkil eden Müslüman şehirlerden olan Kalar ve Kalus'u da idaresi altına aldı¹⁵.

İspehbed Deylemân'a kaçtı fakat ailesi Müslümanlar tarafından ele geçirildiği için deliye döndü ve 761 yılında intihar etti. Bundan birkaç yıl sonra Taberistân'ın güney doğusunda bulunan Demâvend Müslümanlar tarafından zapt edildi. Bundan sonra Taberistân bölgesi Âmûl şehrine yerleşen Müslüman valiler tarafından yönetildi. Bu valilerin ilk görevi ele geçirilen bölgelerde Müslümanların hâkimiyetini sağlamaktı. 763 yılında Vali Ebû'l-Abbas et-Tusi sayıları 200-1000 arasında değişen Arap ve İranlılardan müteşekkil garnizonlar kurdu. Fakat buna rağmen Taberistân dağlarının kontrolü sağlamak zordu¹⁶.

Taberistân Sasaniler soyundan olduklarını iddia eden iki sülale tarafından yönetiliyordu. Şervîn dağları olarak adlandırılan doğudaki dağlık bölgelerde Bâvendîler¹⁷ ailesine mensup Şervîn hâkimdi. Bâvendî hükümdarı Kûh dağında Firîm'de otururdu. Ortadaki dağlık bölgeyi ise Demâvend yakınlarında ve Lafûr'da oturan Kârinîler ailesinden Vindâd-Hürmüz yönetiyordu. Kârivand ailesinin Hüsrev Anûşirvân'ın (531-579) Taberistân'a yerleştirdiği Kârin b. Sûhrâ'nın soyundan olduğu söylenir. Bundan dolayı

¹⁰ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 486; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 308; Ali Aksu, *Ermeni Devletinin Yıkılışı*, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 69; Özgüdenli, *agm*, s. 322

¹¹ Rey şehrinin kuzeyinde bulunan Demâvend bölgesindeki mahalli hanedanlığa Masmugân denmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. V. Minorsky, "*Masmugân*", İA, MEB, İstanbul 1972, 356-358

¹² Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 486; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 308

¹³ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 486; Dineverî, *el-Ahbârü't-Tivâl*, s. 417; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 308

¹⁴ Ahmet Ateş, "*Deylem*", İA, MEB, İstanbul 1963, III, s. 636-637; Tahsin Yazıcı, "*Deylem*", DİA, TDV, İstanbul 1998, IX, 263-265

¹⁵ Huard, *agm*, s. 598

¹⁶ Merçil, *agm*, s. 214

¹⁷ Erdoğan Merçil, "*Bavendiler*", DİA, TDV, İstanbul 1992, V, 214-216

Vindâd-Hürmüz ve halefleri “*melikü'l cibâl*” veya “*ispehbed*” ünvanlarını taşıyorlardı¹⁸. Bâvendîlere Toharistân yabguları olarak hitap ediliyordu¹⁹.

Halife Muhammed el-Mehdi (775-785) döneminde 781 yılında Horasan'da bir takım karışıklıklar meydana geldi. Bunun üzerine el-Mehdi, bölgedeki mahalli yöneticilere haberciler göndererek onlardan kendisine bağlı olduklarına dair söz aldı. Bu prensler arasında Taberistân hakimi İspehbed Vindâd-Hürmüz ile Toharistân hâkimi Şervîn de vardı. Fakat iki yıl sonra Kârinî Vindâd-Hürmüz ile Bâvendî Şervîn diğer mahalli reislerle işbirliği yaparak Müslümanlara karşı tehlikeli bir ayaklanmaya önderlik etti²⁰.

Tarihi kayıtların mübalağalı bilgilere göre bu isyanda Taberistân'da çok sayıda Müslüman bir gün içinde katledildi. Ayaklanmanın halifeyi ciddi bir şekilde endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 783-784 yılında Halife büyük bir ordu donatarak Vindâd-Hürmüz ve Şervîn ile savaşmak üzere Cürcân'a gönderdi. Ertesi yıl, tekrar asilerin bulunduğu bölgeye Said el-Harraşi komutasında kırk bin kişilik bir ordu daha gönderdi. Sonuçta Vindâd-Hürmüz yaralanarak yenik düştü. Bu mücadele neticesinde başarısız olan Vindâd-Hürmüz halifenin oğlu Hâdi'ye tabi olmaya ve onunla Bağdat'a gitmeğe mecbur oldu. Bir süre sonra fırsat bulunca hemen Taberistân'ın dağlık bölgelerine kaçarak orada müstakil bir vaziyet aldı. Bir başka görüşe göre ise Hârûn er-Reşid(786-809)'in halife olduktan sonra Vindâd-Hürmüz'ü Horasan ispehbed'i olarak atamıştır²¹.

Abbasi halifesi Hârûn er-Reşid döneminde Taberistân valisi olan Hâlid b. Bermek, Vindâd-Hürmüz'le yakın ilişkiler kurarak hâkim olduğu bölgelerde şehirler inşa etti ve Müslümanlığı yaymaya çalıştı. Ancak Hâlid'in görevinden ayrılmasından sonra Bâvendî Şervîn Kârinîlerin hâkim olduğu yerleri yakıp yıktı²². Sonraki yıllarda Taberistan'da karışıklıklar devam etti. Uzun yıllar kendi arasında mücadele eden Bâvendî ve Kârinî hanedanları Müslümanlara karşı ittifak kurarak kendi bölgelerini sıkı bir şekilde kontrol altında tuttular. Hatta hiç bir Müslümanın buraya gömülmesine izin vermediler. 176 (792-793) yılında Hz. Ali'nin soyundan gelen Yahya b. Abdullah Deylem'de ayaklandı. Bunun üzerine Hârûn er-Reşid, Fadl b. Yahya'yı elli bin kişilik bir kuvvetle üzerine gönderdi. İsyanı bastıran Fadl b. Yahya'ya Cürcân, Taberistân ve Rey dâhil bir kısım yerlerin valilikleri verildi²³. Bu dönemde Amûl şehrinde Cami-i Kebir ile Sâriye şehrinde bir mescit inşa edildi²⁴.

Kârinî hanedanının başında bulunan Vindâd-Hürmüz'ün kardeşi Vindâd-Pagan 805 yılında kendi bölgesindeki köyleri teftişe çıkan bir Müslüman vergi memurunu öldürdü. Bunun üzerine Hârûn er-Reşid, Rey şehrine gelerek kendisine bağlılığı şüpheli olan

¹⁸ Merçil, *agm*, s. 214; E.J. Brill& Luzac, *Encyclopaedia of Islam (1913-1938)*, Edit. M. Th. Houtsma, Leiden, Volume, V, s. 436

¹⁹ M. Rekaya, "Kârinids", *The Encyclopedia of Islam, New Edition, Volume: IV, Leiden 1997, p. 435; V. Minorsky, "Mazyar", İA, MEB, İstanbul 1972, VII, 429*

²⁰ Rekaya, *agm*, s. 435

²¹ Minorsky, *agm*, s. 429

²² Minorsky, *agm*, s. 429

²³ İbnü'l-Esir, *Izzüddîn Ebü'l Hasen Ali b. Ebü'l Kerem (v. 630/1232), el-Kâmil fi't-Târih*, trc: Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, VI, 115; İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1405), *Kitabü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001, III, 274; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Esra Yayınları, Konya 1994, III, 211

²⁴ İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 37, 48

Horasan valisi ile birlikte olayları yatıştırmak üzere Taberistân'daki iki prensi huzuruna çağırtdtı. Prensler ise Halife'ye bağı kalacaklarına ve vergi ödeyeceklerine dair söz verdiler. Halife de onun İspehbed olduğunu onayladı. İsteğı üzerine de Halife, Taberistân valisini değıştirdi. Fakat yeni valiye prenslerin sadece yüksek yayla bölgesinde hükmedebilmeleri konusunda talimat verdi. Bu prenslerin sadakatlerini garantiye almak için Vindâd-Hürmüz'ün oğlu Kârin ile Şervîn oğlu Şehriyâr'ı Bağdat'a götürdü. Dört yıl sonra Halife, Rey yoluyla Horasan'a giderken, oğulları babalarının yanına döndüler. Bu dönemde Taberistân valiliğini Abdullah b. Hurdâzbih atanmış olmalıdır. Nitekim kaynaklar 201 (816) senesinde Taberistân'da Abdullah b. Hurdâzbih'in fetihlerinden bahseder²⁵.

2. Mâzyâr b. Kârin'in Taberistân Valiliğine Atanması

Vindâd-Hürmüz'ün torunu Mâzyâr b. Kârin'in mensup olduğı Kârinîler sülalesi, yukarıda da ifade edildiğı gibi bölgenin Müslümanlar tarafından fethinden sonra da mevkilerini korumuşlar ve zaman zaman da halifelere karşı isyan etmekten geri durmamışlardı. Halife Me'mun (813-833) döneminde Kârinîlerin başına Mâzyâr geçti. Mâzyâr tahta çıktığında Kârinîler hanedanının sahip olduğı topraklar Bâvendîler'in saldırıları yüzünden oldukça küçülmüştü²⁶.

Mâzyâr ile Şehriyâr arasındaki uzun mücadelelerden sonra Mâzyâr mağlup oldu ve Şehriyâr onun topraklarını ele geçirdi²⁷. Mâzyâr, Bâvendî hükümdarı Şehriyâr ile yaptığı savaşta mağlûp olunca amcasının oğlu Vendâd Ümmîd b. Vindâd-Pagan'a sığındı ise de Mâzyâr, Bâvendî hükümdarına teslim edilerek tutuklandı. Bununla beraber İbn İsfendiyâr'a göre Mâzyâr, 210 (825) yılında bir yolunu bulup Irak'a geldi ve Bağdat'ta halife Ebû'l Abbas el-Me'mun (813-833)'un huzuruna çıkmayı başardı²⁸.

Taberî ise 201 (816-17) yılında Deylem'de ve Taberistân'ın dağılık bölgelerinde zaferler kazanan ve Bâvendî Hükümdarı Şehriyâr'ı dağılık bölgeden indiren Taberistân valisi Abdullah b. Hurdâzbih'in Mâzyâr'ı halife Me'mun'a yolladığını kaydetmektedir²⁹. Bu bilgi doğru ise Mâzyâr Bağdat'a değil Merv'e gönderilmiş olmalıdır. Zira Me'mun'un 204 (819) yılına kadar Bağdat'a gelmediğı bilinmektedir.

Mâzyâr, Me'mun'un huzurunda Müslüman olarak Muhammed ismini aldı. Halife kendisine "*mevlâ emîri'l-mü'minîn*" lakabı ile Ebû'l-Hasan künyesini verdi. Böylece halifenin güvenini kazandı³⁰. Bu sırada Bâvendî emiri Şehriyâr'ın ölmesi ve yerine geçen Şâpûr'un yönetiminden halkın halifeye şikâyetinde bulunması Mâzyâr'ın Taberistân'a dönmesi için önemli bir fırsat teşkil etti 207(822)³¹. Taberistân'a döndükten kısa bir süre içerisinde gücünü artırdı. Mâzyâr ve Ömer b. el-Âla'nın torunu Abbasî kumandanı

²⁵ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; Rekaya, *agm*, s. 435; Minorsky, *agm*, 429

²⁶ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistân*, s. 146

²⁷ Merçil, *agm*, s. 214

²⁸ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistân*, s. 146

²⁹ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (ö. 310/922) *Tarihu 'l-Ümem ve'l-Mülük*, Daru'l Maarif, Beyrut 1997, IX, 84

³⁰ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; Merçil, *agm*, s. 214

³¹ Huard, *agm*, s. 598; Minorsky, *agm*, 429

Muhammed b. Hafs b. Ömer, Şervîn dağlarını fethettiler³². Mâzyâr, büyük bir ordu hazırlayarak Şapur'u yakalamak için Firîm üzerine yürüdü. Onu büyük bir yenilgiye uğrattı, öteden beri Bâvendîlerin hâkim olduğu dağlık bölgeleri de kontrol altına aldı³³.

Bunun üzerine Me'mûn 207 (822) yılında Musa b. Hafs ile Mâzyâr'i müştereken Taberistân, Rûyan ve Demâvend valiliğine tayin etti. Mâzyâr'a ayrıca halife tarafından "isphebed" unvanı verildi³⁴. Böylece dağlık bölgelerinin de tek hâkimi haline gelen Mâzyâr b. Karin Taberistândaki İsphebedlerin kullandığı geleneksel unvanları kabul ederek Firîm ve diğer şehirlerde camiler inşa etti³⁵.

Mâzyâr'ın ilk yıllarından sonra, Mehdi zamanından beri İslam'ın hızla yayıldığı Taberistân'da, beklenmedik gelişmeler oldu³⁶. Bu sırada Mâzyâr cîl, cîlân, ispahbâzân, Bişvâr-Hurşâd, Muhammed b. Kârin unvanı ile övünüyordu³⁷. Bölgede bulunan Abbasi komutanı Musa b. Hafs ölünce Mâzyâr, onun oğlu Muhammed b. Musa'ya hiç ehemmiyet vermemeye ve tamamen başına buyruk hareket etmeye başladı³⁸. Mâzyâr'ın hâkimiyet alanını genişletmesi üzerine Mecûsî toprak sahipleri, Bâvendîler, bölgede bulunan diğer mahalli hanedanlar ve idareleri altındaki Müslüman halkın tepkisini çekti ve Mâzyâr halifeye şikâyet edildi³⁹.

Bunun üzerine Mâzyâr halife tarafından Bağdat'a çağrıldıysa da Deylemlilerle savaş halinde olduğunu ileri sürerek Bağdat'a gitmeyi reddetti⁴⁰. Halifenin ısrarı üzerine bilgi vermek üzere Âmûl ve Rûyân kadılarını Bağdat'a gönderdi. Âmûl kadısı Mâzyâr'ı irtidad etmekle suçladı⁴¹. Me'mûn, Bizans seferine çıkma telâşı içinde olduğundan sorunun çözümünü ertelemeyi uygun gördü. Böylece Mâzyâr kendini her türlü murakabeden kurtulmuş hissediyordu. Kendince Muhammed b. Musa'yı, Hz. Ali ailesinden olanlarla birlikte kendisine karşı entrika çevirmekle suçladı⁴².

3. Mâzyâr'ın Taberistân'da Hâkimiyet Kurması

Halife Mu'tasım'ın Bizans seferine çıkmasını fırsat bilen Mâzyâr idaresi altında olmayan Âmûl'ü kuşattı. Sekiz ay sonra Âmûl teslim oldu. Mâzyâr düşmanlarını ve şehrin kadısını idam ettirdi. Muhammed b. Musa'da dâhil olmak üzere, bütün ileri gelenleri önce Rûd-bast sonra Hürmüz-âbâd kalesinde hapsedtirdi⁴³.

³² Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 487; Rekaya, *agm*, s. 436

³³ Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb el-Abbâsî (ö. 284/897), *Târihi'l-Yakubî*, Dârü's Sadr, Beyrut 1960, II, 476; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; Ele geçirilen Şapur'un Abbasi kumandanı Musa b. Hafs'dan habersiz Mazyar tarafından öldürülmesi aralarında ihtilafın doğmasına neden olmuştur. İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 148; Merçil, *agm*, s. 215

³⁴ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 487; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 148; Huard, *agm*, s. 598; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 476; Minorsky, *agm*, 429

³⁵ Merçil, *agm*, s. 214; Ahmet Güner; *Mâzyâr b. Kârin*, TDV, İA, XXVIII, 198

³⁶ Muhittin Kapanşahin, "Mu'tasım Dönemi İsyanları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, Yıl: 2007/2, s. 356 (s. 341-367)

³⁷ Taberî, Ebû Câfer Muhammed, (ö. 310/922) *Târihi'l-Ümem ve 'l-Mülûk*, Beyrut, 1997, IX, 100

³⁸ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 582; V. Minorsky, "Mazyar", c. VII, 430

³⁹ Minorsky, *agm*, 430

⁴⁰ Mes'ûdî, Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *Mürüccü'z-Zeheb*, çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 401

⁴¹ İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 149; Güner, *agm*, 198

⁴² İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 148; Minorsky, *agm*, s.430; Merçil, *agm*, s. 215

⁴³ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 433; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 211; Minorsky, *agm*, s. 430; Rekaya, *agm*, s. 436

İbn İsfendiyar'ın belirttiğine göre, “Onlara oldukça kötü davrandı. Yemeklerini azalttı, onları tuzdan mahrum etti ve banyoya gitmelerine bile müsaade etmedi. Onların çoğu mahrumiyetten öldü. Muhammed b. Musa ve kardeşinin hücrelerinde bir hasır parçasından ve yastıktan başka bir şey yoktu”. Daha sonra Mâzyâr, dağların arasında inşa edilmiş olan Âmul ve Sâriye kalelerini onararak güçlendirdi. Mâzyâr, tüm köylüleri kalelerin inşaatında ve hendeklerin kazılmasına zorladı. Hatta bu yaptıklarının dış dünyada duyulmasını önlemek için tüm geçitlere kuleler inşa edildi ve gözcüler bırakıldı. Onun izni olmaksızın ülke dışına çıkmaya teşebbüs edenler idam edildi. Kısa süre içerisinde onun tiranlığı eşi benzeri görülmemiş bir boyuta ulaştı⁴⁴. Ancak bütün bunlara rağmen Me'mûn, herhalde meşgul olduğu problemler yüzünden bölgeyle daha fazla uğraşmak istemediği için Taberistân valiliğini Mâzyâr'a verdi. Hatta Mâzyâr'ın Me'mûn'a gönderdiği mektuplarda kendisi için "müvâlî emîri'l-mü'minîn" (halifenin taraftarı) unvanını kullanması bile Me'mûn'un kararını etkilemedi⁴⁵.

Mâzyâr'ın gittikçe hâkimiyet alanını genişlettiği ve muhtemel bir Abbasi müdahalesine karşı tedbirler aldığı bu dönemde Me'mûn'un Bizans'a karşı bir sefer düzenlerken öldüğü haberi Taberistân'a ulaştı. Onun yerine geçen Abbas el-Mu'tasım (833-842) da Mâzyâr'ın valiliğini onayladı⁴⁶. Yeni halife Mu'tasım, Mâzyâr tarafından tutuklanan Muhammed b. Musa ve kardeşi için aracı olması için Muhammed b. Abdullah'ı elçi olarak gönderdi⁴⁷.

Mâzyâr, halifenin elçisinin hiçbir isteğini karşılamadı. Böylece Muhammed b. Abdullah, çaresizlik içerisinde geri döndü. Bunun üzerine Âmul halkı sıkıntılarını Halife Mu'tasım'a yazması için Ebû'l-Kasım Harun b. Muhammed'i ikna etti. Harun b. Muhammed Mu'tasım'a gönderdiği kasidede Mâzyâr'ın fenalıklarına vurgu yaparak halifeden yardım talep etti⁴⁸. Nihayetinde Taberistân'ın dağlık bölgelerini de ele geçiren Bâvendîler başta olmak üzere mücadele halinde olduğu mahalli hanedanlıklar üzerinde baskıcı bir hâkimiyet kuran Mâzyâr, Mu'tasım'a karşı 224 (838-839) senesinde açıktan açığa mücadeleye girişti⁴⁹.

Mâzyâr, özellikle Horasan'ı idaresi altında bulunan Tâhirîlere⁵⁰ ve Abbasilere karşı farklı tutumlar içine girdi. Eski hükümdar ailesinin bir ferdi olması kendisini Tâhirîlere karşı durmaya sevk ediyordu⁵¹. Bu nedenledir ki Mâzyâr, vermesi gereken vergileri Abdullah b. Tâhir'e⁵² değil bizzat Mu'tasım'a vermek istiyordu⁵³. Bir defasında haracını

⁴⁴İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân* s.152

⁴⁵ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 476

⁴⁶ Merçil, *agm*, s. 214; Güner, *agm*, s.198

⁴⁷İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.153

⁴⁸İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.153

⁴⁹ Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, s. 401; İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmail b. Ömer (ö.774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, X, 487; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 211; Rekaya, *agm*, s. 436

⁵⁰W. Barthold, “Tâhirîler”, İA, MEB, İstanbul 1970, XI, 636-637; Fikret Işıltan, “Tahir b. Hüseyin”, İA, MEB, İstanbul 1970, XI, 631-635

⁵¹ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Tarihü'l İslâm*, Daru'l Arabî, Beyrut, 1990, XVI, s. 16; Kapanşahin, *agm*, s. 356

⁵² Abdullah b. Tahir daha önce Rakka, Mısır, Suriye ve el-Cezire valiliğinde bulunmuştu. 214 (829-830) yılında Horasan valiliğine tayin edildi. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 347, 359

⁵³ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 232

götürüp Abdullah'a teslim etmesini emreden Mu'tasım'a: “Ben haracımı ancak sana teslim ederim” demişti. Bu durum karşısında Mu'tasım, Mâzyâr'ın adamlarından haraç vergisini teslim almak için Hemedân'a adam gönderir ve bu adam onlardan teslim aldığı haracı Horasan'da bulunan Abdullah b. Tâhir'e götürmek üzere vekiline teslim ederdi. Bu durum senelerce devam etti. Nihayet Mâzyâr ile Abdullah b. Tâhir arasındaki düşmanlık iyice büyümüştür. Mâzyâr bu şekilde Horasan valisi Abdullah b. Tâhir'e cephe almakla yetinmemiş aynı zamanda Abbasi devletinin yıllardır mücadele halinde olduğu Bâbek ile mektuplaşmıştır⁵⁴.

Bu dönemde Mâzyâr'ın Abdullah b. Tâhir'e olan husumeti fırsat bilen Abbasilerin meşhur komutanı Afşin⁵⁵, Taberistân emiri Mâzyâr b. Kârin'e gönderdiği bir mektupla onu Abdullah b. Tâhir'e karşı kışkırtmıştır⁵⁶. Me'mun ve Mu'tasım döneminde yirmi yıl boyunca Abbasi devletini meşgul eden ve üzerine gönderilen altı orduyu mağlup eden Bâbek'i⁵⁷ yenmesi Afşin'e büyük bir itibar kazandırmıştır⁵⁸.

Afşin, Bâbek'e karşı zafer kazanıp Mu'tasım katındaki itibarı artınca Horasan valiliğine göz dikmişti. Ayrıca Mu'tasım tarafından kendisine Horasan valiliğinin vaat edildiğini de Mâzyâr'a bildirdi. Afşin böyle hareket etmekle Mâzyâr'ın isyan edeceğine, dolayısıyla Mu'tasım'ın kendisini onunla savaşmak için görevlendireceğini, neticede kendisini Horasan valiliğine getireceğini umuyordu⁵⁹.

Bir takım İslam tarihçileri Horasan'ı Abdullah b. Tâhir'den almak için mücadele eden Abbasi komutanı Afşin'in, Mâzyâr'ı Horasan valisi Abdullah b. Tâhir'e karşı kışkırtmasının Mâzyâr'ın isyan etmesine ve Mu'tasım'ın itaatinden çıkarak Taberistân dağlarını ele geçirmesine sebep olduğunu ileri sürer⁶⁰. Bu arada Horasan valisi Abdullah b. Tâhir, halife Mu'tasım'a, Mâzyâr'ın “kötülüklerini, zulmünü ve hatta irtidadını” içeren mektuplar gönderdi. Bu mektuplar Mu'tasım'ın Mâzyâr'dan daha da soğumasına neden oldu⁶¹.

⁵⁴ Taberî, *Tarih*, IX, 80; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 433; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 232; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1977, II, 84; Neşet Çağatay & İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 82; Rekaya, *agm*, s. 436; Farda Asadov, “VII-IX Yüzyıllarda Güney Hazar Bölgesinde Hükümranlık Süren Türk Sulî Hanedanı”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, c. IV, 548

⁵⁵ Hakkı Dursun Yıldız, “Afşin, Haydar b. Kâvus”, *DİA, TDV, İstanbul 1988, I, 442*; Afşin'in Horasan valisi Abdullah b. Tahir ile arasının açılmasının asıl nedeninin şu olduğu ifade edilir: “Afşin'in Bâbek ile savaştığı günlerde kendisine Ermeniyeye ve Azerbaycan'dan gelen hediyeleri kendi memleketi olan Üsrüsene'deki akrabalarına göndermesi ve bunların Abdullah b. Tahir'in eline geçmesidir. Abdullah b. Tahir, bu mallara el koyarak askerlerine dağıtmış ve bu konuda Afşin'in Halife Mu'tasım'dan habersiz olarak başka bir yere göndermesinin yanlışlığını kendisine ve Mu'tasım'a bildirmiştir. Bu hadise Afşin ile Abdullah b. Tahir'in arasının açılmasına neden olmuştur”. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 447

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 447; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 232

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Azimli; *Abbâsiler Dönemi Bâbek İsyanı*, ilâhiyât, Ankara 2004; Osman Turan, “Bâbek”, *İA, MEB, II, İstanbul 1970, s.170-174*; Hakkı Dursun Yıldız “Bâbek”, *DİA, TDV, İstanbul, 1991, İstanbul 1989, IV, 376-377*

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 402-417

⁵⁹ Taberî, *Tarih*, X, 81; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 447; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, IV, 84; Rekaya, *agm*, s. 436

⁶⁰ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 487; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, s. 401; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 491

⁶¹ Taberî, *Tarih*, IX, 80; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 211

4. Mu'tasım'ın Sefer İhtimali Karşısında Mâzyâr'ın Aldığı Tedbirler

Halife Mu'tasım 224 (838/839) yılında Bâbek meselesini çözüme kavuşturduktan sonra Karmisîn'e hareket edeceği ve Afşin'i de Mâzyâr ile savaşmak üzere Rey'e göndereceği yönünde haberler yayıldı. İnsanların bundan ürktüğünü duyan Mâzyâr, Âmûl ve Rûyan âmili Şazan b. Fadl'a kaygıların yersiz olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

*“Horasan ve Taberistân'daki cahillerimizi ürküten haberler bize ulaşıyor. Bu cahiller hakkımızda asılsız haberler yayıyorlar ve aldığımız tedbirler hakkında ileri geri konuşuyorlar, aramıza fitne sokmak ve bizim başımıza musibetlerin gelmesini bekleyerek düşmanlarımızla yazışmalarda bulunuyorlar. Bunlar Allah'ın kendilerine lütfetmiş olduğu güven, emniyet, refah ve bolluk nimetlerini inkâr edenlerdir. Rey'e hiçbir komutan gelmeye dursun ki bunlar şöyle şöyle dediler diye yaygara çıkarmasınlar”*⁶².

Mâzyâr, mektubunun devamında Âmûl ve Rûyan halkına vergi konusunda her türlü kolaylığı sağladığını ancak bunların bunun kıymetini bilmediklerini, her seferinde isyan ettiklerini, ancak sonra âmilin bundan böyle müsamaha göstermeksizin en kısa süre içerisinde vergileri toplamasını ve gerekli güvenlik tedbirlerini de almasını salık vermektedir⁶³. Mâzyâr'ın mektubu Şazan b. Fadl'a ulaştığında insanlardan haraç almaya başladı. Bu yıl içerisinde toplanacak olan vergiyi iki ay gibi kısa bir müddet içerisinde topladı⁶⁴.

Mâzyâr insanları kendisine biat etmeye çağırdı. Bunun üzerine insanlar ona istemeyerek hatta baskı altında biat ettiler. Onlardan rehinelere alıp Esbehbez kalesinde hapsedti ayrıca çiftçilere emir vererek, muhtemelen Abbasi yanlısı olan efendilerinin mallarını yağma etmelerini istedi⁶⁵. Sürhâstân adındaki bir kumandana emir vererek kendisine muhalif olarak gördüğü Âmûl ve Sâriye halkından yirmi bin kişiyi yakalayıp Sâriye ile Âmûl arasında bulunan Hüzmûzâbâd dağına getirip hapsedtirdi⁶⁶. Sâriye, Âmûl ve Tamişa'nın surları, “davul ve zurna sesleri” içinde yerle bir edildi⁶⁷. Mâzyâr, çiftçilere efendilerine saldırıp, mallarını yağma etme emrini vermiş idi. Sürhâstân'a gelince, o da en cesur 260 asilive “ebna'yı Arap ve Abbasilere taraftar oldukları” gerekçesiyle öldürülmek üzere, köylülere teslim etti ve emri yerine getirildi. Çiftçilere: “mülk sahiplerinin evlerini ve karılarını size verdim” diyerek, onları mülk sahiplerini öldürmeğe teşvik etti⁶⁸.

Bu sırada Mâzyâr'ın amcasının oğlu veya bir rivayete göre ise kardeşi olan Kûhyâr adındaki kişi Taberistân'ın dağlık bölgelerini hâkimiyetinde bulundurmaktaydı. Bir müddet sonra durumu güçlenen Mâzyâr, Kûhyâr'a bir mektup göndererek onu yanına aldı ve onun hâkim olduğu dağlık bölgeye “Dürri” adıyla tanınan birisini kendi adına vali tayin etti. Fakat bir müddet sonra Abdullah b. Tâhir'le arası açılınca Mâzyâr, asker ihtiyacını

⁶² Taberî, *Târih*, IX, 81

⁶³ Taberî, *Târih*, IX, 82; Rekaya, *agm*, s. 436

⁶⁴ Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 440

⁶⁵ Taberî, *Târih*, IX, 81; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 433; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 211

⁶⁶ Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 433; Zehebi, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233

⁶⁷ Taberî, *Târih*, IX, 84; Minorsky, *agm*, s. 430

⁶⁸ Taberî, *Târih*, IX, 86; Rekaya, *agm*, s. 436; Minorsky, *agm*, s. 431

temin etmek için Kûhyâr'ı çağırdı ve ona: “Sen hâkimi olduğun bu dağlık bölgelerin durumunu başkalarından daha iyi bilirsin” diyerek ondan dağlık bölgelere geri dönmesini ve buraları korumasını istedi⁶⁹.

Abbasi merkezi idaresinin ve Horasan valisi Abdullah b. Tâhir'in kendisine karşı gerçekleştireceği muhtemel bir operasyona karşı aldığı tedbirlere ve uyguladığı savunma stratejisine güvenerek kendini emniyette hisseden Mâzyâr kardeşi Kûhyâr'a Kârin dağlarının, yeğeni Kârin b. Şehriyâr'a da Şervîn dağları ile Cürcân'a kadar uzanan dağ silsilesinin savunulması görevini verdi. Kumandanlarından Sürhâstân ve Dürrî ise, Cürcân ve Rey yönünden gelecek düşman ordularının Taberistân'a girişini engelleyeceklerdi⁷⁰. Bu arada Sürhâstân, Tamis şehriden denize kadar üç mil uzunluğunda bir sur inşa ettirdi ve bu şehrin çevresine bir de hendek kazdı. Bu durum karşısında Cürcân halkı telaşa kapılarak korkmağa başladı, halktan bir kısmı Cürcân'ı terk ederek Nişabur'a geldi⁷¹.

5.Mâzyâr'ın Üzerine Askeri Birliklerin Gönderilmesi

H. 224 (838-839) yılında Mâzyâr b. Kârin, Taberistân'da Halife Mu'tasım'a karşı bir isyan hareketine girişti⁷². Mâzyâr'ın başkaldırdığını duyan Mu'tasım, Abdullah b. Tâhir e bir mektup göndererek onunla savaşmasını emretti⁷³. Abdullah b. Tâhir, başlangıçta önemli bir merkez olan ve Sürhâstân'ın idaresinde olan Cürcân'ı ele geçirmek üzere amcası Hasan b. Hüseyin'i harekete geçirdi⁷⁴. Hasan b. Hüseyin çevresi hendeklerle çevrili olan şehrin çevresinde karargâhını kurdu. Hasan ile Sürhâstân arasında hendek muhafız komutanı bulunuyordu. Bu şekilde Hasan b. Hüseyin'in birlikleri kuşatmayı sürdürerek şehre girmenin yollarını aramaya başladılar⁷⁵.

Bu arada Abdullah b. Tâhir ayrıca 4.000 kişilik bir birliği de Hayyân b. Cebelemekomutasında Kûmis'e gönderdi. Hayyân, Şervîn dağlarının hududunda karargâhını kurdu. Mazyâr'ın almış olduğu tedbirlerin farkında olan Mu'tasım da aynı zamanda bölgeye Hasan b. Kârin et-Taberî ile birlikte İshâk b. İbrahim'in kardeşleri Muhammed ile Ya'kub'u gönderdi⁷⁶. Hasan b. Kârin'in idaresindeki askerlerin bir kısmını Taberîyeliler oluşturmaktaydı. Muhammed b. İbrahim Şalamba ve Ruzbar'dan geçerek, Taberistân'ın batısında bulunan Rûyân şehrine girdi⁷⁷. Bununla yetinmeyen ve esaslı bir sonuç almak isteyen Mu'tasım, ayrıca Taberistân'a Rey tarafından girmesi için Demâvend hâkimi olan

⁶⁹ Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 440

⁷⁰ Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 440; Rekaya, *agm*, s. 436

⁷¹ Taberî, *Târih*, IX, 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 433; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233; İsmail Pırlanta, *Fethinden Samaniler Dönemi Sonuna Kadar Nişabur*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 241

⁷² İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 441

⁷³ Ya'kübî, *Tarih*, II, 476; Taberî, *Târih*, IX, 98; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.154; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, IV, 84

⁷⁴ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 488; Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb*, s. 401; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.154

⁷⁵ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233; Rekaya, *agm*, s. 437

⁷⁶ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 488; Ya'kübî, *Tarih*, II, 476; Taberî, *Târih*, IX, 98; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233

⁷⁷ Taberî, *Târih*, IX, 84; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.154; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487

Mansur b. Hasan'ı harekete geçirip yola çıkardı. Demâvend ve el-Lâriz'e ise Ebu's Sac'ı⁷⁸ gönderdi⁷⁹.

Böylece Mâzyâr'ın hâkim olduğu topraklar Bağdat'tan ve Horasan'dan gönderilen kuvvetlerle kuşatıldı. Bu sırada Sürhâstân'ın idaresinde bulunan ve çevresi hendekler kazılarak korunan Cürçân'a, Hasan b. Hüseyin'in birlikleri surdan içeriye girmeyi başardılar. İçeriye giren askerlerin Hasan b. Hüseyin'in sancağını Sürhâstân'ın kışlasına diktikleri haberi ulaştırıldığında Sürhâstân hamamda bulunuyordu. Durumu öğrenen Sürhâstân üzerine bir kaftan alarak hamamdan kaçtı⁸⁰.

Hasan b. Hüseyin'in askerleri Sürhâstân'ın adamlarını hiçbir engelle karşılaşmaksızın ed-Derâb'a kadar takip ettiler ve Sürhâstân'ın karargâhını istila edip, kardeşi Şehriyar'ı esir ettiler. Bu sırada Sürhâstân'ın askerlerinden bir grup: "Bu şeytan adam bizi mahvetti. Neden onu basamak yaparak sultana yaklaşmayalım ve ondan emân dilemeyelim?" diyerek Sürhâstân'ın üzerine çullanıp kollarını bağladılar. Arap süvarileri tarafından teslim alınan Sürhâstân, Hasan b. Hüseyin'in yanına getirildi ve onun emriyle öldürüldü. Daha sonra Hasan b. Hüseyin, Sürhâstân'ın başını Abdullah b. Tâhir'e gönderdi⁸¹.

Hasan b. Hüseyin Sürhâstân'ı bu şekilde devre dışı bıraktığı sırada Kûmis üzerine gönderilen Abdullah b. Tâhir'in azatlısı Hayyân b. Cebele de Kârin hanedanına mensup komutanları çeşitli vaatlerle yanına çekmeye çalıştı. Bu bağlamda, Mâzyâr'ın kardeşinin oğlu Kârin b. Şehriyâr'abir mektup yazarak ona babasının ve dedesinin sahip oldukları dağlık bölgeleri kendisine vermeyi garanti etti. Kârin, Mâzyâr'ın kumandanlarındandı ve Mâzyâr onu, beraberinde bir hayli kumandanın bulunduğu kendi kardeşi Abdullah b. Kârin ile birlikte göndermişti⁸².

Hayyân b. Cebele, Kârin b. Şehriyâr'ı yanına çekmeyi başardıktan sonra Kârin b. Şehriyâr yukarıdaki taahhüt gereği el-Cibâl'i ve Cürçân hududuna kadar olan Sâriye şehrini Hayyân'a teslim etmeyi garanti etti. Hayyân b. Cebele ise bu durumu Abdullah b. Tâhir'e bir mektupla bildirdi ve Abdullah, Kârin'in bütün isteklerini kabul etti. Ayrıca Abdullah, Hayyân'a, Kârin tarafından bir hileye maruz kalmaması için doğruluğu anlaşılıncaya kadar teslim edeceği el-Cibâl bölgelerinin iç kısımlarına girmemesini tembih etti. Nihayet Hayyân, Kârin'e bir mektup göndererek Abdullah b. Tâhir tarafından isteklerinin kabul edildiğini bildirdi⁸³.

Bunun üzerine Kârin, Mâzyâr'ın kardeşi olan amcası Abdulah b. Kârin ve bütün kumandanlarını yemeğe çağırdı, fakat silahlarını bırakıp yemeklerini yedikten sonra istirahat çektikleri bir sırada Hayyân'ın adamları onları çepeçevre kuşattılar ve ellerini bağlayıp Hayyân'ın huzuruna getirdiler. Hayyân onlardan eman vesikası aldıktan sonra adamlarıyla birlikte Kârin'e ait olan el-Cibâl bölgesine girdi⁸⁴.

Bu gelişmeleri duyan Mâzyâr çok üzüldü ve kardeşi Kûhyâr ona şunları söyledi:

⁷⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Sacoğulları", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IV, s. 756

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 433; Rekaya, *agm*, s. 437

⁸⁰ Taberî, *Târih*, IX, 87; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233

⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 434; ; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233; Minorsky, *agm*, s. 431

⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 435; Rekaya, *agm*, s. 437; Minorsky, *agm*, s. 431

⁸³ Taberî, *Târih*, IX, 99; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 435

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 435; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 233

“Demirci, dokumacı ve ayakkabıcılardan meydana gelen 20.000 Müslüman hapishanede tutuklu bulunmaktadır. Sen kendini bunlarla meşgul ettin, şimdi ise güvendiğin yönden ve ailen tarafından yakayı ele verdin. Bundan sonra yanında tutuklu bulunan bu mahpusları ne yapacaksın?”. Kûhyâr’ın bu sözleri üzerine Mâzyâr, hapishanede tutuklu bulunan herkesi serbest bıraktı ve ileri gelen adamlarından bir grubu yanına çağırarak onlara: “Evleriniz düzlükte, ovada bulunmaktadır. Haremimize el sürülmesinden ve mallarınızın elinizden alınmasından korkuyorum. Haydi, gidin, kendiniz için emân dileyin” dedi. Onlar da Mâzyâr’ın sözüne uyarak evlerine döndüler ve kendileri için Hayyân b. Cebele’den emân aldılar⁸⁵.

Sâriye halkı Sürhâstân’ın yakalandığını ve Hayyân b. Cebele’nin Şervîn dağlarına girdiğini öğrenince hemen Mâzyâr’ın Sâriye’deki âmili Mehrestani b. Şehrizüzerine saldırdılar ancak âmil kaçarak kendisini kurtardı. Halk hapishanenin kapısını açıp tutukluları dışarı çıkardı. Bundan bir müddet sonra Hayyân b. Cebele, Sâriye şehrine geldi⁸⁶.

6. Kûhyâr’ın İhaneti ve Mâzyâr’ın Yakalanışı

Mâzyâr’ın kardeşi Kûhyâr, Hayyân’ın Sâriye’ye gelişini öğrenir öğrenmez hemen Ahmed b. es-Sakar ile birlikte Muhammed b. Musa’ya haber göndererek ondan emân istedi, ayrıca Mâzyâr’ı teslim etmeyi karşılığında, babasının ve dedesinin sahip oldukları el-Cibâl bölgesini kendisine vermesini teklif etti. Nihayet Muhammed b. es-Sakar ve Muhammed b. Musa, Hayyân’ın yanına giderek ona Kûhyâr’ın dileklerini ilettiler⁸⁷ ve Tâmis’de bulunan Hasan b. Hüseyin’e de bir mektup yazdılar. Mektupta ona: “Mâzyâr’ı ve süvarilerini size teslim etmemiz için hemen gelin, aksi takdirde fırsatı kaçırmış olacaksınız” dediler. Hasan b. Hüseyin, mektubu alır almaz hemen harekete geçti ve üç günlük yolu bir gecede katederek Sâriye şehrine geldi. Hasan b. Hüseyin, Kûhyâr ile Hayyân’ın buluşma yeri olan Hürremâbâd’a geldi⁸⁸.

Hasan b. Hüseyin, Muhammed b. Musa ve Ahmed b. es-Sakar’a teşekkür etti. Kûhyâr’a ikram ve ihsanda bulundu ve onun hâkimi olduğu dağlık bölgeyi kendisine iade etmeyi teklif ettiler⁸⁹. Böyle Kârin b. Şehriyâr’dan sonra Mâzyâr’ın en yakınındaki Kûhyâr da onu kişisel çıkarları adına terk etti. Hatta Kûhyâr, Mâzyâr’a karşı kalbinde beslediği kin ve Mâzyâr’ın kendisine yaptıkları nedeniyle⁹⁰, Mâzyâr’ın Afşin ile mektuplaşmasını ve askerlerinin içinde olup bitenlerin hepsini de ifşa etti⁹¹. Bu arada Kûhyâr ile Hasan b. Hüseyin, Mâzyâr’ın Kûhyâr tarafından kendisine teslim edileceği gönü kararlaştırdılar⁹². Bu sırada Mazyâr’ın diğer kumandanı Durrî ise, Rûyan tarafında Muhammed b. İbrahim’e karşı savaşıyordu ancak Deylem’e girmeye teşebbüs ettiği sırada öldürüldü⁹³. Bu şekilde

⁸⁵Taberî, *Târih*, IX, 90; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 435-436

⁸⁶Taberî, *Târih*, IX, 90; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 436; İbn Haldûn, *Kitabü’l-İber*, III, 233; Minorsky, *agm*, s. 431

⁸⁷Taberî, *Târih*, IX, 92; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 436; Rekaya, *agm*, s. 437; Minorsky, *agm*, s. 431

⁸⁸Belâzurî, *Futûhu’l Buldân*, s. 488; Taberî, *Târih*, IX, 92; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 437; İbn Haldûn, *Kitabü’l-İber*, III, 233

⁸⁹Taberî, *Târih*, IX, 95; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 436; Minorsky, *agm*, s.431

⁹⁰Belâzurî, *Futûhu’l Buldân*, s. 488

⁹¹Taberî, *Târih*, IX, 98; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 212

⁹²İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 438

⁹³Taberî, *Târih*, IX, 98-99; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 441; Minorsky, *agm*, s. 431

Mazyar'ın komutanlarının gerek kişisel hesapları ve gerekse Abdullah b. Tahir'in komutanlarının etkili stratejileri sayesinde Mazyar'ın orduları birer birer başarısız olmuş ve Taberistan halkı onu terk etmeye başlamıştı⁹⁴.

Bundan sonra Kûhyâr, Mâzyâr'ın yanına döndü, komutanlarının başarısızlıklarını dile getirdikten sonra onun için emân alıp vesika temin ettiğini kendisine bildirdi. Kararlaştırıldığı üzere Kûhyâr, Mâzyâr'ı Hasan b. Hüseyin'in yanına getirdi. Hasan b. Hüseyin'in huzuruna getirilen Mâzyâr ona selam verdi. Ancak Hasan b. Hüseyin, Mâzyâr'ın selamını bile almadı ve adamlarından iki kişiye: "Bu ikisini muhafaza edin" dedi. Hasan b. Hüseyin'in emri ile bu kişiler onları muhafaza altına aldılar. Seher vakti olunca Hasan b. Hüseyin, Mâzyâr'ı Sâriye şehrine gönderdi, kendisi ise Hürmüzâbâd'a giderek burada bulunan Mâzyâr'ın sarayını yaktı ve mallarını yağma etti. Daha sonra, Mâzyâr'ın kardeşlerini yakalayıp burada hapsedti ve sonra Sâriye şehrine geldi⁹⁵.

Mâzyâr'ın yakalanışı ile ilgili yukarıdaki bilginin yanı sıra, farklı rivayetler de bulunmaktadır. Birinci rivayete göre, sarayında bulunan ve ansızın sarayın kapısında süvariler ile karşılaşan Mâzyâr, Hasan b. Hüseyin'in askerleri tarafından esir alınmıştır⁹⁶. İkinci rivayete göre ise Mâzyâr avlanmakta iken kendisini süvariler yakalayıp esir almışlar ve onunla birlikte savaşmakta olan Dürri'nin bulunduğu tarafa hareket etmişlerdir. Dürri ve askerleri ansızın, yanlarında Mâzyâr'ın da bulunduğu Abdullah b. Tâhir in askerleri tarafından arkadan kuşatılmıştır. Bu sırada geri çekilmek mecburiyetinde kalan Dürri ve askerleri hezimete uğratılmış, Dürri'yi takip eden askerler de onu yakalayıp öldürmüşlerdir. Dürri'nin kesik başı Mâzyâr ile birlikte getirip Abdullah b. Tâhir'e teslim edilmiştir⁹⁷.

Muhammed b. İbrahim Rûyân bölgesinde Dürri'nin ordularını mağlup edip onu öldürdükten sonra Hasan b. Hüseyin'in yanına geldi. Bu sırada Mâzyâr'ın malları ve ailesi konusunda Hasan b. Hüseyin ile arasında bir takım anlaşmazlıklar meydana geldi. Bu konunun halli için Abdullah b. Tâhir'e mektup yazıldı. Abdullah b. Tâhir de gönderdiği mektupta, Hasan b. Hüseyin'den Mâzyâr'ı ve ailesini Muhammed b. İbrahim'e teslim etmesini, onun da bunlarla birlikte Mu'tasım'ın yanına gitmesini emretti. Ayrıca Abdullah, Hasan b. Hüseyin'den de Mâzyâr'ın ve ailesinin mallarını araştırıp bir yerde toplayıp muhafaza etmesini istedi. Bunun üzerine Hasan b. Hüseyin, Mâzyâr'ı huzuruna çağırdı ve ona mal varlığını sordu⁹⁸.

Mâzyâr, mallarının hazinedarlarının yanında olduğunu söyledi. Kûhyâr bu mallara kefil oldu ve bu hususta kendisine şahitler tuttu. Sonra Mâzyâr şunları söyledi: "Şahit olun ki, yanıma aldığım mallarımın hepsi doksan altı bin dinar, on yedi parça zümrüt, on altı parça yakut, sekiz yüz muhtelif elbise, cevher ve altından yapılmış bir kılıç, altından

⁹⁴ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 16; Rekaya, *agm*, s. 437

⁹⁵ Taberî, *Tarih*, IX, 95; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 439; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 234

⁹⁶ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 488; Taberî, *Tarih*, IX, 98-99; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.154; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, s. 441

⁹⁷ Taberî, *Tarih*, IX, 99; ; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 441; Rekaya, *agm*, s. 437

⁹⁸ Taberî, *Tarih*, IX, 95-96; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, III, 234

yapılma ve cevherle süslenmiş bir hançer, kıymeti on sekiz milyon dirhem tutarında içerisi kıymetli cevherler ile dolu büyük bir hokkadan ibarettir”⁹⁹.

Bunun üzerine Hasan b. Hüseyin, Kûhyâr’a Mâzyâr’ın mallarını katırlara yüklemesini emretti. Hatta bu malların güvenliğini sağlamak için onunla birlikte bir de ordu göndermek istedi, fakat Kûhyâr: “Buna gerek yok” diyerek reddetti. Kûhyâr ve adamları Mâzyâr’ın mallarını alıp yüklemek için katırları yanlarına alarak harekete geçtiler¹⁰⁰. Malların bulunduğu hazineleri açıp dışarı çıkararak yüklemek için hazırlığa geçtikleri bir sırada Merzubân’ın Deylemli köleleri Kûhyâr’ın üzerine saldırdılar ve şunları söylediler:

“Sen bizim sahibimize gaddarlık yaptın, onu Araplara teslim ettin, şimdi ise utanmadan mallarını almak için geldin”. Kûhyâr’ın üzerine saldıran Deylemli kölelerin sayısı bin iki yüz kadardı. Neticede Kûhyâr’ı yaralayan bu köleler onu zincire vurdular ve gece karanlığı bastırınca da öldürdüler, sonra da Mâzyâr’a ait olan malları ve Kûhyâr’ın katırlarını yağma ettiler¹⁰¹. Durumu öğrenen Hasan b. Hüseyin ve Kârin, üzerlerine bir ordu gönderdiler. Kârin’in adamları onların bir kısmını yakaladılar. Yakalananlar arasında köleleri hücumu teşvik eden Mâzyâr’ın amcasının oğlu Şehriyâr b. el-Masmuğân da bulunuyordu. Kârin tarafından Abdullah b. Tâhir’in yanına gönderilen Şehriyâr b. el-Masmuğân yolda giderken Kûmis’te öldü. Diğer taraftan Deylemli kölelerin hareketlerini öğrenen Muhammed b. İbrahim de peşlerinden adamlar gönderip onları yakalattı ve Sâriye şehrine gönderdi. Mâzyâr’ın malları, Abdullah b. Tâhir’in hazinedarı Ahmed b. Sabbâh’a teslim edildi. Abdullah b. Tâhir de Mâzyâr’ın mallarını, mücevher, altın ve kumaşlarını Mu’tasım’a gönderdi¹⁰².

7. Mâzyâr’ın Samarra’ya Getirilişi

Mâzyâr’ın yakalandıktan sonra kim tarafından nereye götürüldüğü hususu hakkında çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Taberî ve İbnü’l Esîr, Abdullah b. Tâhir’in, Hasan b. Hüseyin’e gönderdiği bir mektupta, Mâzyâr’ı ve ailesini Muhammed b. İbrahim’e teslim etmesini, onun da bunları Mu’tasım’ın yanına götürmesini emrettiğini belirtirlerken¹⁰³; İbnü’l Esîr’in bu bilginin yer aldığı aynı sayfalarda bu sefer Hasan b. Hüseyin’in Mâzyâr’ı Ya’kub b. Mansur ile birlikte halife Mu’tasım’ın yanına gönderdiğini belirtir¹⁰⁴. Ancak diğer eserler de dikkate alındığında Mâzyâr’ın Abdullah b. Tâhir ile görüşürüldükten sonra Samarra’ya gönderildiği anlaşılmaktadır. İbn Kesîr, Mâzyâr’ın Hasan b. Hüseyin tarafından esir alındıktan sonra Abdullah b. Tâhir’e gönderildiğini kaydeder¹⁰⁵.

Bu hususta İbn İsfendiyar ise eserinde Mâzyâr’ın Abdullah b. Tâhir ile bir süre yolculuk yaptığını kabul etmekte ve hatta yolculukla ilgili ayrıntılar vermektedir.

⁹⁹Taberî, *Târih*, IX, 96; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 439

¹⁰⁰Taberî, *Târih*, IX, 96; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 439

¹⁰¹Belâzurî, *Futûhu’l Buldân*, s. 489; Taberî, *Târih*, IX, 96; İbn Haldûn, *Kitabü’l-İber*, III, 234; Rekaya, *agm*, s. 437; Minorsky, *agm*, s. 431

¹⁰²Taberî, *Târih*, IX, 96-97; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 440; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; İbn Haldûn, *Kitabü’l-İber*, III, 234

¹⁰³Taberî, *Târih*, IX, 100; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 439

¹⁰⁴İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 439

¹⁰⁵İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 212

Mâzyâr'ın bir katır üzerinde kapalı bir kafeste tutulduğunu belirtmektedir. Muhtemelen Horasan'dan Irak'a doğru yapılan bu yolculuk esnasında bir ara Mâzyâr ile Abdullah b. Tâhir arasında geçen bir hadiseyi şöyle ifade etmektedir: Yolculuk esnasında bir gün Mâzyâr, katırcıya: “ Kavun yemeği arzuluyorum. Bana bir tane getirebilir misin?” dedi. Bunun üzerine muhafızlar, Mâzyâr'ın bu talebini Abdullah b. Tâhir'e iletiler. Abdullah b. Tâhir, ona merhamet gösterdi ve “Sen kraloğlu kralısın” diyerek onun zincirlerinden salıverilmesini emretti ve onu yanına getirtti. Kendi eli ile kavunu dilimledi ve Mâzyâr'a ikram etti ve ona şunu dedi: “*Tasalanma, bu inançlı bir kumandanın merhametli bir prensibidir. Halife Me'mun'un senin hatalarını affetmesi ve ülkeni onarması için aracı olacağım*”. Mâzyâr, Abdullah b. Tâhir'e “*inşallah senin ricaların kabul edilecek*” dedi¹⁰⁶.

Sonra Abdullah b. Tâhir, bir masa kurulmasını emretti. Ona ekmek ve şarap verdi. Bir ozana bir melodi söylemesini emretti. Çok şatafatlı bir şekilde eğlendiler. Mâzyâr sarhoş olana kadar şaraplar ikram etti ve nihayet Mâzyâr kendinden geçtiğinde, Abdullah b. Tâhir, isyanın nedenini ve Afşin ile mektuplaşmalarının mahiyetini sordu. Abdullah onu tehditler ve vaatlerle konuşturmaya çalıştı. Mâzyâr, Abdullah'tan ona ihanet etmeyeceğine dair yemin alarak yapacağı şeyleri kabul etti. Nihayetinde Mâzyâr, Afşin ve Bâbek ile ortak hareket ettiğini, Araplardan ayrı bir devlet kurmak için anlaştıklarını böylece İran kısıralığını yeniden ihya etmeyi amaçladıklarını, bu kapsamda Afşin'in kendisine mektup gönderdiğini itiraf etti¹⁰⁷.

İbn İsfendiyar dışındaki kaynaklarda Abdullah b. Tâhir ile Mâzyâr arasında geçen bu konuşmalar yer almamakla beraber, Mâzyâr'ın Afşin ile ilgili mektuplaştığını itiraf ettiği ve hatta mektupları çıkarıp Abdullah b. Tâhir'in önüne bıraktığı yer almaktadır. Hatta bu kaynaklarda Abdullah b. Tâhir'in muhtemelen Mâzyâr'ı konuşturabilmek için onun halife Mu'tasım nezdine bağışlanması için çalışacağını söylediği aktarılmaktadır. Abdullah b. Tâhir, Mâzyâr'ı konuşturduktan sonra onu ve çok miktardaki mallarını, mücevher, altın ve kumaşlarını mektuplarla birlikte, İshâk b. İbrahim'e gönderdi ve ona bu mektupları Mu'tasım'a teslim etmesini emretti¹⁰⁸.

8. Mâzyâr'ın Yargılanması ve Ölümü

İshâk b. İbrahim onu Deskire'den alıp katır sırtında Samarra'ya getirdi. Mâzyâr file binmeyi reddettiği için katıra bindirilmişti. Mâzyâr'ın buraya gelmesi üzerine, Mu'tasım bir süre önce tutuklanan Afşin hakkında söylenenler için onu Mâzyâr ile yüzleştirmek istedi¹⁰⁹. 5 Zilkade 225'te (6 Eylül 840) günü Afşin, Mu'tasım'ın veziri Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât'ın huzuruna getirildi. Bu sırada vezir Muhammed b. Abdülmelik'in yanında kadı Ahmed b. Ebu Du'âd, Bağdat naibi İshâk b. İbrahim ve diğer ileri gelenler bulunmaktaydı. Mahkeme Afşin'e birçok konuda suçlamalar yöneltti¹¹⁰. Bunlar içerisinde

¹⁰⁶İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.154

¹⁰⁷İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.155; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487

¹⁰⁸İbnü l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 504; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487

¹⁰⁹Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb*, s. 402; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 449; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 19; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 212; Sait Uylaş, “*Ebü Temmâm'ın Şiirlerinde Bir Türk Komutan Afşin*” AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı: 28, Erzurum 2005, s. 94 (91-101)

¹¹⁰Bunlar, kısaca puthane üzerine inşa edilen bir mescidin yıktırılması, Allah'a karşı inkâr ve küfür içeren bir takım kitapların bulundurulması, boğdurularak öldürülmüş hayvan etini yemesi, kendi memleketinden kişiler

konumuzla alakalı olanı Afşin'in Mâzyâr'la mektup yazarak onu isyana teşvik ettiği meselesidir¹¹¹.

Bu soruya Afşin; “Hayır, yazmadım” cevabını verdi. Bunun üzerine mahkeme heyeti Mâzyâr'a dönüp, “Afşin sana mektup yazdı mı?” diye sordular. Mâzyâr: “Evet, Afşin'in kardeşi Hâş kardeşim Kûhyâr'a bir mektup yazıp şunları söyledi: “Bu dine (Mecusiliğe) senden, benden ve Bâbek'den başka yardım edecek kimse yoktur. Bâbek akılsızlığının kurbanı oldu ve ölümüne kendisi sebep oldu. Onu ölümden kurtarmak için çok gayret ettim, fakat ahmaklığı yüzünden direnip kendisini ölüme attı.

Eğer Halifeye karşı isyana kalkışırsan yardımına benden başka kimse gelmez. Şu anda süvariler ve kahramanlar benimle beraber bulunmaktadır. Eğer senin bulunduğu tarafa doğru yürürsem ortada Araplar, Meğâribe (Mısırlı askerler) ve Türklere başka bizimle savaşacak hiç kimse kalmaz. Arap milleti köpek gibidir, önüne bir ekmek kırıntısı atarım ve kafasına çomakla vururum. Meğâribe baş yiyici kişilerdir. Türklere gelince, onların işini bitirmek ellerindeki okların tükenmesine bağlıdır ve bir anlık meseledir. Ayrıca süvarilerimiz üzerlerine bir hamle yapmak suretiyle başlarından girip sonlarından çıkararak onları yok ederler. Böylece Mecusilik dini Acemlerin dönemindeki gibi eski haline dönmüş olur”¹¹².

Bunun üzerine Mâzyâr'ın bu iddiasını reddeden Afşin şunları söyledi: “Bu adam kardeşimin kendi kardeşine mektup yazdığını iddia ediyor. Bu beni ilgilendiren husus değildir. Eğer Mâzyâr'a mektup yazarak onu kendi yanıma çekip, bana olan güvenini sağladıktan sonra da ensesinden tutup halifeye teslim ederek Abdullah b. Tâhir'in yaptığı gibi onun vasıtasıyla halifenin katında itibar sahibi olsaydım, işte bu yadırganmazdı” diyerek kendisini savundu¹¹³.

Bu sefer Mahkeme heyeti Mâzyâr'a “niçin halifenin idaresine başkaldırdığını” sordular. Mâzyâr, “Siz Taberistân idaresini bana verdiniz. Oranın halkı bana isyan etti. Bunu Halife'ye rapor ettim ve onlarla savaşmam için emir aldım”. Halife Mu'tasım “Bu emri sana kim yazdı?” diye Mâzyâr'a sordu. Mâzyâr, “Afşin” diye cevapladı¹¹⁴. Bunun üzerine Mu'tasım, Afşin'in tekrar hapisine gönderilmesini emretti¹¹⁵.

Halife Mu'tasım'ın, Mâzyâr'a “Afşin'in kendisiyle mektuplaştığı” yönündeki sorusuna onun verdiği cevap hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Onun bu konudaki ifadesi oldukça tutarsız görünmektedir. Taberî'nin yer verdiği rivayetlerde Mâzyâr, bazen Afşin'in mektup yazarak kendisini isyana teşvik ettiğini kabul etmekte, bazen bunu

tarafından Afşin'e gönderilen mektuplarda ona “kulu falanın oğlu falandan ilahların ilahına” diye hitap edilmesi, Afşin'in sünnetsiz olması ve tabi ki konumuzla alakalı olan Afşin'in Mazyar'la mektuplaşarak onun isyan etmeğe teşvik ettiğiidir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 449-450; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 492

¹¹¹Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, s. 402; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 449-450; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 487; Jonathan P. Berkey, *The Formation of Islam Religion and Society in the Near East*, 600-1800, Cambridge University Press, New York 2003, s. 243; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 18-21

¹¹²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 451; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 21

¹¹³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 451

¹¹⁴İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.156; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, IV, 84

¹¹⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 446; Minorsky, *agm*, s. 431; İbn İsfendiyar'ın aktardıklarına bakılırsa Afşin'in bu süreçte sadece Mazyar'ı isyana teşvik etmekle yetinmediği ve halife Mu'tasım'ı, oğlu Harun el-Vasık'ı ile Cafer el-Mütevekkil'i ortadan kaldırmak amacıyla bir ziyafet tertiplediği ancak bu planın açığa çıkarıldığı iddia edilmektedir. Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 18; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.155

reddetmekte ve bazen da mektuplaşanların kendi kardeşi Kûhyâr ile Afşin'in kardeşi olduğunu söylemektedir¹¹⁶. Mes'ûdî ve Zehebî, ise Mâzyâr'ın kendisini isyan ve itaatsizliğe sevk edenin Afşin olduğunu, onunla putperestlik ve mecusilik konusunda aynı dinden olduğunu itiraf ettiğini kaydetmektedirler¹¹⁷.

Ya'kubî'ye göre Afşin ile yaptığı konuşmada Mâzyâr mektuplaşma iddiasını reddetmiş görünmektedir¹¹⁸. İbn-i Kesîr, Mâzyâr'ın kendisine yöneltilen suçlamaları halifenin huzurunda inkâr ettiğini ancak kırbaçlanınca kabul ettiğini söylemektedir¹¹⁹. İbnü'l Esîr ise eserinin bir yerinde Mâzyâr'ın Afşin'in kendisiyle mektuplaştığını ve kendisini isyana teşvik ettiğini ikrar ettiğini kabul ederken¹²⁰, eserinin bir başka yerinde ise Mâzyâr'ın Afşin'in gönderdiği mektupları reddettiğini ifade edilmektedir¹²¹. Yapılan yargılama sonunda Mâzyâr ve Afşin'in mahkeme tarafından suçlu bulunduğu kanaatine varılmıştır. Buna göre Bağdat kadıları ve Mu'tasım tarafından kabul edilen ceza gereğince Mâzyâr'a dört yüz elli sopa vuruldu. Bu sopaların arkasından Mâzyâr içmek istedi, kendisine su verildikten hemen sonra da öldü. Cesedi Bağdat köprüsü üzerinde Bâbek el-Hürremî'nin yanı başına asıldı¹²². Adamlarının ve tabilerinin önde gelenleri de öldürüldü¹²³. Böylece Taberistân'da Kârinîler hanedanı son bulmuş oldu¹²⁴.

9. Mâzyâr'ın İrtidat Meselesi

Mâzyâr'ın irtidat ettiği hususunda gelince İbn İsfendiyar gibi sonrakitarîhçiler onu İslâm'ın kökünü kazımak ve ateşperestliği tekrar ihya etmekle suçlayarak onun mürted olduğunu iddia etmiştir¹²⁵. Bu hususta İbn İsfendiyar delil olarak özellikle Âmûl kadısından naklen, Mâzyâr'ın yeniden “Zerdüştî kemerini kuşandı” sözünü zikretmektedir¹²⁶. İlk dönem tarihçilerinden Belâzurî vecoğrafyacı İbn Fakîh de Mâzyâr'ın “imandan ayrıldığını ve ihanet ettiğini” söylemektedir¹²⁷. Ancak bu konuda Mâzyâr'ın isyanına eserinde geniş bir şekilde yer ayıran Taberî de ise bu durum müphemdir. Burada bu husus sadece Afşin'e yapılan ithamlar hususunda ele alınmaktadır¹²⁸.

Mâzyâr'a açıkça yöneltilen İslâm'dan dönme suçlamasına Taberî'de yer verilmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte Mâzyâr'ın murahhaslarına yazdığı mektupta, halife hakkındaki ifade tarzı, şeklen de olsa hürmetkârdır. Fakat hakkındaki irtidat iddialarına inanmak gerekirse, bazı müellifler Taberistân'da Hürremiye veya

¹¹⁶ Taberî, *Târih*, IX, 100

¹¹⁷ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, s. 402; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, XVI, 21

¹¹⁸ Ya'kubî, *Tarih*, II, 477

¹¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 482, 492

¹²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 446

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 441

¹²² Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 488; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, s. 402; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 492; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, III, 234; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, IV, 84; Minorsky, *agm*, s. 431

¹²³ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 433; Ya'kubî, *Tarih*, II, 477; Taberî, *Târih*, IX, 100; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.46; Özgüdenli, *agm*, s. 322

¹²⁴ Rekaya, *agm*, s. 437; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, III, 212

¹²⁵ İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 150; Berkey, *agm*, s. 243

¹²⁶ İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s. 150

¹²⁷ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 487; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Büldân*, s. 309

¹²⁸ Minorsky, *agm*, s. 431

Muhammire'ye (yani Bâbek taraftarları) bağlı Mâzyâriye fırkasından bahsetmektedirler¹²⁹. Nitekim Ebülferez Elçi Bey, “*Tolunoğulları Devleti*” adlı eserinde Mâzyâr'ın önderliğinde devam eden isyanın, Bâbekîler hareketinin devamı olduğunu, Mâzyâr'ın isyanın ilk günlerinden itibaren toprakları ağalardan alarak köylülere dağıttığı ifade etmektedir. Böylece Mâzyâr'ın bir Hürremî olduğuna dikkat çektikten sonra onun İslamiyet'i yüzeysel olarak benimsediğini, onun taraftarlarının Bâbek'in prensiplerine bağlı olduklarını ve kırmızı elbiseler giydiğini ileri sürmektedir¹³⁰.

Abdülkâhir el-Bağdâdî, İslâm fırkaları dışında saydığı İbâhî¹³¹ mezhepleri arasında Bâbekiyye ile birlikte Mâzyâriyye diye bir fırkadan da söz etmektedir¹³². İsfereyînî de Mâzyâr ile Bâbek'in ortak ve gayri İslamî bir inanca ve yaşam tarzına sahip olduğunu vurgulamaktadır¹³³. Mezhepler ile ilgili çalışmalarda Mâzyâr'ın İran geleneklerine bağlı bir insan olduğu, Batınıliğe meylettiği, hatta Taberistân'da insanlara her türlü dini yasakları ihlal etme selahiyeti verdiği, bu kapsamda birinci derece akrabalar arasında evlenmeleri dahi caiz gördüğü ileri sürülmüştür¹³⁴. Bu bilgi, Taberî'nin Mâzyâr'ın Bâbek el-Hürremî ile mektuplaştığı şeklindeki kaydı ile birlikte düşünüldüğünde önem arz etmektedir. Fakat bu fırka ile Mâzyâr arasındaki ilişkiyi ortaya koyan somut bilgiler bulunmamaktadır.

10. Mâzyâr'ın Ölümünden Sonra Taberistân'ın İdaresi

Mâzyâr'ın ölümünden sonra Abdullah b. Tâhir'in amcası Hasan b. Hüseyin Taberistân valisi yapıldı, orayı üç yıl boyunca bölgeyi adaletle yönetti. 228 (843) yılında Hasan b. Hüseyin ölünce Tâhir b. Abdullah b. Tâhir bu görevi devraldı. Tâhir b. Abdullah, babası Abdullah'ın Horasan'da öldüğü haberi gelene kadar bir yılı aşkın bir süre bu görevi sürdürdü. Bunun üzerine kardeşi Muhammed b. Abdullah'ı Taberistân'ı yönetmesi için bırakarak Horasan'a gitti. 237 (851) yılında Muhammed b. Abdullah Bağdat'a ve Süleyman b. Abdullah ise Taberistân'a vali oldu. Süleyman b. Abdullah hoşgörüsüyle üç yıl boyunca Taberistân'ı yönetti¹³⁵.

240 (854-855) yılında halife Mu'tasım, Bâvendî hükümdarı Kârin b. Şehriyâr'ı dağlık bölgelerin idaresi için ispehbed olarak gönderdi. Ona Mecusi inancından ayrılıp Müslüman olmasını teklif etti, o da Müslüman oldu. Bu dönemde Muhammed b. İsa Taberistân'ı Tâhirîlerin vekili olarak yönetiyordu. Mütevekkil döneminde Zeydîler Taberistân'a hâkim oldular¹³⁶.

¹²⁹el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir (ö. 429/1037), *el-Fark Beyne'l Fırak (Mezhepler Arasındaki Farklar)*, trc. Ethem Ruhi Fığlali, TDV, Ankara 1991, s. 207; Rekaya, *agm*, s. 437; Minorsky, *agm*, s.431

¹³⁰ Ebülferez Elçi Bey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, Yay. Haz: Fazıl Gezenferoğlu, trc: Selçuk Akın, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 28

¹³¹Hasan Onat, *İbâhiyye*, İA, TDV, İstanbul 1999, XIX, 252-254

¹³²el-Bağdâdî, *Beyne'l Fırak*, s. 207

¹³³el-Bağdâdî, *Beyne'l Fırak*, s. 207; Ebû Muzaffer el-İsfereyînî, *et-Tabsîr fi'd-Din ve Temyüzü'l-Fıraki'n-Naciyyeti ani'l-Fıraki'l-Halikîn* (ö. 471/1078), s. 119

¹³⁴ Çağatay & Çubukçu, *age*, s. 82; Güzide Ülger, *Bağdâdî'nin İslam Dışı Saydığı Mezheplerin Kaynaklar Açısından Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010, 152

¹³⁵ Belâzurî, *Futûhu'l Buldân*, s. 488; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbu'l-Buldân*, s. 309; İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.157; Merçil, *agm*, s. 214

¹³⁶İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistân*, s.158; Özgüdenli, *agm*, s. 322

DEĞERLENDİRME

Elburuz ile Hazar denizi arasında bulunan Taberistân bölgesine ilk İslam akınları Hz. Ömer döneminde başladı. Bu dönemde bölgeyi idare eden ve ispehbedler Taberistân'ın dağlık bölgelerinde müstakil hareket etmekteydi. Abbasilerin ilk yıllarından itibaren bölgede Arap hâkimiyeti artmaya başladı ve mahalli hanedanlar içerisinde bulunan Kârinîlerin lideri Mâzyâr b. Kârin, halife Me'mun döneminde bölgeye vali olarak atandı. Mâzyâr, Taberistân'a vali olarak atandıktan sonra bölgedeki mahalli hanedanlar üzerinde hâkimiyet kurdu ve bir süre sonra da bütün bölgeyi ele geçirdi. Bir süre sonra tamamen Abbasi idaresinden bağımsız hareket etmeye ve hatta Horasan valisi Abdullah b. Tâhir'e ödemesi gereken vergiyi ödememeye başladı. Bu uygulamalar nedeniyle halife tarafında merkeze çağrıldıysa da bu emre uymadı. Bu süreçte Mâzyâr'ın Bâbek ve Afşin ile ortak hareket ettiği ve hatta irtidat ettiği iddiaları ileri sürüldü. Bu gelişmeler üzerine halife Mu'tasım ve Horasan valisi Abdullah b. Tâhir tarafından gönderilen ordular Mâzyâr'ın kuvvetleri mağlup ederek onu ele geçirdi. Mâzyâr'ın güvendiği komutan ona ihanet etmişti. Mâzyâr, Samarra'da yargılandı ve idam edildi.

Kendisine yöneltilen Babek ve Afşin'le ilgili mektuplaşma ve dinden dönme suçlamaları hakkında kesin bir kayıt olmamakla birlikte Mâzyâr'ı isyana şevk eden asıl gayenin Arap hâkimiyetinden kurtulmak olduğu kanaatindeyiz. Onun mürted olduğu hakkındaki iddiaların açıkça deliller ileri sürülerek kanıtlanmadığı ve Mâzyâr'ın yargılanmasında da bu hususun esaslı bir şekilde dile getirilmediği anlaşılmaktadır. Bu suçlamaların geleneksel olarak merkezi iktidarların muhalif unsurları bastırmak ve çoğu zaman kamuoyunu arkasına almak için kullanılan bir propaganda olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim İslam tarihinin değişik dönemlerinde muhalif bir takım siyasi hareketler veya heteredoks yapılar, “zenginlerin malını yağmayı meşru görmekle”, “cinsel tercihlerde fitratı zorlayan uygulamalar yapmakla” ve “rafizilikle” suçlanmıştır.

Sonuç olarak Mâzyâr b. Kârin'in hâkim olduğu Taberistân bölgesinde iddia edildiği üzere camileri tahrip ettirerek, İslamiyet'in izlerini yok ettiği gibi bir uygulamasına şahit olmamaktayız. Kaldı ki onun döneminde birçok şehirde camilerin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mâzyâr b. Kârin'in merkezi yönetim ve Horasan valisi Abdullah b. Tâhir ile ilişkilerinin bozulduğu dönemde bile gerek maiyetindeki komutanlara ve gerekse de Halife Mu'tasım'a gönderdiği mektuplardaki kullandığı ifadelerde İslam'a ve halifeye hürmetkâr olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde Mâzyâr'ın nüfuz ve hâkimiyetini genişleterek “Horasan ispehbed”i unvanını kullanmasının Tâhirîlerin hoşuna gitmediği ve Mâzyâr'ın bulunduğu bölgede idareyi tamamen ele geçirerek Fars unsurlarını esas alan bir devlet kurmaya çalıştığı düşünülmektedir. Nitekim onun Arap yanlısı toprak sahiplerini ve bölgedeki merkezden atanan memurları tasfiye etmeye çalışması bu durumu kanıtlamaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Mâzyâr'ın bölgedeki idareyi ele geçirirken ve eski mahalli rakipleriyle mücadele ederken zalimane davranmadığını iddia edemeyiz.

KAYNAKÇA

- Ahmet Ateş**, “*Deylem*”, İA, MEB, İstanbul 1963, III, s. 636-637
- Ahmet Cevdet Paşa**, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1977, II
- Ahmet Güner**; *Mâzyâr b. Kârin*, İA, TDV, Ankara 2003, XVIII, S. 198-199
- Ali Aksu**, *Ermeni Devletinin Yıkılışı*, Kitabevi, İstanbul 2007
- Belâzurî**, Ebu'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Fütûhu'l Büldân*, çev: Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987
- Cl. Huard**, “*Taberistan*”, İA, MEB, İstanbul 1972, XI, s. 598-599
- Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd (ö. 282/895)**, *el-Ahbâru't-Tivâl (İslâm Tarihi)*, trc: Nusrettin Bolelli&İbrahim Tüfekçi, Hivda İletişim, İstanbul 2007
- E.J. Brill& Luzac**, *Encyclopaedia of Islam (1913-1938)*, Edit. M. Th. Houtsma, Leiden, Volume, V
- Ebû Muzaffer el-İsferayinî**, *Et-Tabsîr fi'd-Din ve Temyîzü'l-Fıraki'n-Naciyeti ani'l-Fıraki'l-Halikîn* (ö. 471/1078), Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1983
- Ebülferez Elçi Bey**, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, Yay. Haz: Fazil Gezenferoğlu, terc: Selçuk Akın, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997
- el-Bağdadî, Ebû Mansûr Abdulkâhir (ö. 429/1037)**, *el-Fark Beyne'l Fırak (Mezhebler Arasındaki Farklar)*, trc. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV, Ankara 1991
- Erdoğan Merçil**, “*Bavendiler*”, DİA, TDV, İstanbul 1992, V, s. 214-216
- Farda Asadov**, “*VII-IX Yüzyıllarda Güney Hazar Bölgesinde Hükümlerlik Süren Türk Sulî Hanedanı*”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IV, s. 545-556
- Fikret İşıltan**, “*Tahir b. Hüseyin*”, İA, MEB, İstanbul 1970, XI, s. 631-635
- Güzide Ülger**, *Bağdadî'nin İslam Dışı Saydığı Mezheplerin Kaynaklar Açısından Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010
- Hakkı Dursun Yıldız** “*Bâbek*”, DİA, TDV, İstanbul, 1991, İstanbul 1989, IV, s. 376-377
- Hakkı Dursun Yıldız**, “*Afşin, Haydar b. Kâvus*”, DİA, TDV, İstanbul 1988, I, s. 441-442
- Hakkı Dursun Yıldız**, “*Sacoğulları*”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IV, s. 755-803
- Hakkı Dursun Yıldız**, “*Yezid b. Mühelleb*”, İA, MEB, İstanbul 1986, c. XIII, s. 413-415
- Hasan Onat**, *İbâhiyye*, İA, TDV, İstanbul 1999, XIX, s. 252-254
- İbn Haldûn**, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1405), *Kitabü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber*, Dârul-Fikr, Beyrut 2001, III
- İbn İsfendiyar, Muhammed b. el-Hasan (ö. 613/1216)**, *History of Tabaristan*, ing trans. E.G. Browne, London 1905
- İbn Kesîr**, Ebü'l Fidâ İsmail b. Ömer (ö.774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, X
- İbnü'l-Esîr**, İzzüddîn Ebü'l Hasen Ali b. Ebü'l Kerem (ö. 630/1232), *el-Kâmilfi't-Târih.*, trc: Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul1991, III

- İbnü'l-Esîr**, İzzüddîn Ebü'l Hasen Ali b. Ebü'l Kerem (v. 630/1232), *el-Kâmilfî't-Târih*, trc: Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul1991, VI, 115
- İbnü'l-Fakîh**, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedani, *Muhtasar Kitâbu'l-Büldân* (ö. III-IV./IX-X.), Edit: M. J. De Geoje, Leiden 1885
- İsmail Pırlanta**, *Fethinden Samaniler Dönemi Sonuna Kadar Nişabur*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012
- Jonathan P. Berkey**, *The Formation of Islam Religion and Society in the Near East, 600-1800*, Cambridge University Press, New York 2003
- Komisyon**, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Esra Yayınları, Konya 1994, III
- M. Rekaya**, "Kârinids", *The Encyclopedia of Islam, New Edition, Volume IV*, Leiden1997, pp. 434-437
- Mehmet Azimli**, *Abbâsiler Dönemi Bâbek İsyanı*, ilâhiyât, Ankara 2004
- Mes'ûdî**, Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *Mürûcü'z-Zeheb*, çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2009
- Muhittin Kaplaşahin**, "Mu'tasım Dönemi İsyanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say: 23 Y 1 : 2007/2*, s. 341-367
- Neşet Çağatay& İbrahim Ağâh Çubukçu**, *İslam Mezhepleri Tarihi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985
- Osman Gazi Özgüdenli**, "Taberistân", *DİA, TDV, İstanbul 2010, IXXX*, s. 322-323
- Osman Turan**, "Bâbek", *İA, MEB, İstanbul 1970, II*, s.170-174
- Sait Uylaş**, "Ebû Temmâm'ın Şiirlerinde Bir Türk Komutan Afşin" *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı: 28, Erzurum 2005*, s. 91-101
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (ö. 310/922) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Daru'l Maarif*, Beyrut 1997, IX
- Tahsin Yazıcı**, "Deylem", *DİA, TDV, İstanbul 1998, IX*, s. 263-265
- V. Minorsky**, "Masmugân", *İA, MEB, İstanbul 1972*, s. 356-358
- V. Minorsky**, "Mazyar", *İA, MEB, İstanbul 1972, VII*, s. 429
- W. Barthold**, "Tâhirîler", *İA, MEB, İstanbul 1970, XI*, s. 636-637
- Ya'kûbî**, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb el-Abbâsî (ö. 284/897), *Târihü'l-Yakubî, Dâru's Sadr*, Beyrut 1960, II
- Zehebî**, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Tarihü'l İslâm*, Daru'l Arabî, Beyrut, 1990, XVI